

Nechvátal, Bořivoj

K počátkům hradu ve Strakonících : památce Václava Mencla (1905–1978)

Archaeologia historica. 2019, vol. 44, iss. 2, pp. 607-625

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/AH2019-2-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141392>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K POČÁTKŮM HRADU VE STRAKONICÍCH

BOŘIVOJ NECHVÁTAL

Památce Václava Mencla (1905–1978)

Abstrakt: Strategicky významná poloha ostrožny strakonického hradu lákala k osídlení již v pravěkém období. Nápadný skalní útvar v rovinatém terénu vedl v raně středověkém období k výstavbě patrně vlastnického kostelíka, za nímž předpokládáme stavbu panské kurie s jejím zázemím. Nejstaršími světskými držiteli hradu ve Strakonících byli příslušníci rodu Bavorů, jejichž původní sídla byla na Moravě. V roce 1243 daroval Bavor I. východní polovinu hradu i s kostelem johanitům. Nelze rozhodnout, zda zde jmenovaný kostel byl panský, založený při stavbě hradu, nebo zda byl převzat stojící kostel starší. Při výzkumu raně středověkého pohřebiště z 12. století v Radomyšl (6 km severovýchodně od Strakonice) bylo zjištěno 1 000 až 1 200 hrobů a nalezeno 52 náhrobků rozmístěných po celé ploše pohřebiště. Jejich petrografický rozbor prokázal místní původ. Některé z náhrobků nesly heraldické značky ukazující k Bavorům ze Strakonice – strelu, luk a šíp. Šlo o pohřby služebníků, kteří k nim byli vázáni vojenskou nebo správní službou. K jejich datování přispěly dva denáry použité jako obol mrtvých. Šlo o denár Soběslava I. (1125–1140) a denár Vladislava II. (1140–1173). Podle archeologických i písemných pramenů lze datovat počátek výskytu Bavorů v Čechách, stejně jako počátky hradu ve Strakonících nejpozději do konce 12. století.

Klíčová slova: vlastnický kostelík – původní sídla Bavorů – archeologický výzkum – heraldické značky – petrografický rozbor – denáry – obol mrtvých – náhrobky – pohřebiště.

The origins of the castle in Strakonice

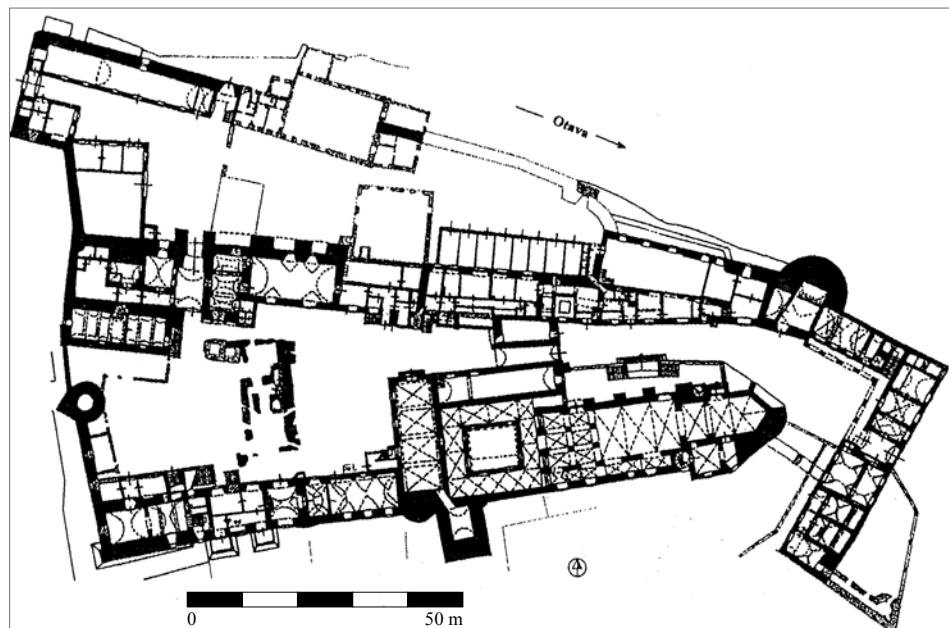
In memory of Václav Mencl (1905–1978)

Abstract: The strategically situated promontory of the Strakonice castle had prompted settlement since prehistory. This prominent rock formation in a flat landscape inspired in the early Middle Ages the construction of possibly a proprietary church, which was presumably followed by a feudal curia with hinterland facilities. The first owners of the castle in Strakonice were the members of the Bavor family whose original seats are sought in Moravia. In 1243 Bavor I donated the eastern half of the castle including the church to the Order of St. John. It cannot be determined whether the church was a feudal one established along with the castle, or whether an already existing older church was taken over. During research into an early medieval burial site from the 12th century in Radomyšl (6 km north-east of Strakonice), 1,000–1,200 graves were unearthed, as well as 52 gravestones distributed all over the burial site area. Their petrographic analysis showed local origin. Some of the gravestones bore heraldic symbols referring to the Bavors of Strakonice: a shot, a bow and an arrow. The people buried there were servants, linked with the family through a military or administration service. The dating of the graves was contributed to by two dinars used as grave coins, a dinar of Soběslav I (1125–1140) and a dinar of Vladislav II (1140–1173). According to archaeological and written sources, the presence of the Bavors in Bohemia goes back to the late 12th century at the latest, along with the origins of the castle in Strakonice.

Key words: proprietary church – original seats of the Bavors – archaeological research – heraldic symbols – petrographic analysis – dinars – grave coins – gravestones – burial site.

Strategicky výhodná poloha ostrožny strakonického hradu lákala k osídlení již v pravěkém období (Michálek 2008). Je nesporné, že charakter krajiny má mimořádnou úlohu při výběru nejstarších lidských sídel. Široká řečiště Otavy na severní straně a Volyňky na jižní straně obepínaly vlastní polohu ostrožny. Byla oddělena protáhlým skalním výchozem, který byl dotvořen poměrně ostrým hřbetem v místech pod kněžištěm dnešního kostela sv. Prokopa. Skalnatý hřbet se západním směrem rozšiřoval a dosáhl největší šířky mezi jihozápadním nárožím vlastního palácového křídla a severním obvodem věže Rumpálu.

Nápadný skalní útvar v poměrně rovinatém okolním terénu vedl v raně středověkém období k výstavbě patrně vlastnického kostelíka. Za ním předpokládáme stavbu panské kurie s jejím zázemím. Vlastní hřbitov za kostelíkem zasahoval i pod dnešní hradní cestu na prvním nádvoří. Poměrně prostá výbava hrobů – pouze u několika hrobů byly esovitě záušnice – naznačuje jistý

Obr. 1. Strakonice – hrad. Zaniklé východní křídlo ve vztahu k současné podobě hradu. Podle A. Birnbaumové upravil K. Kašák.

Abb. 1. Strakonice – Burg. Untergegangener Ostflügel in Bezug zum derzeitigen Aussehen der Burg. Nach A. Birnbaumová bearbeitet von K. Kašák.

dozor církevní moci (Krumphanzlová 1966; 1971; 1974). U jednoho z hrobů byl nalezen jako obol mrtvých stříbrný denár Bořivoje II. z období jeho první vlády (1101–1107). Může svědčit o stáří pohřebiště (Fröhlich 1985; Michálek–Fröhlich 1988). Samotná hodnota denáru ve své době byla značná. Šlo především o období naturální směny. Byly používány mince soudobé, které byly v běžném oběhu (Radoměský 1955; Klápště 1999). Denár byl nalezen v roce 1985 severně od vchodu do kostela sv. Prokopa, kdy terénní práce rozrušily tři hroby a zničily další dva. V hrobě č. 3/1985, který byl obložen kameny, se našel denár. Ležel nad páňví, původně snad v dlaní (podle sdělení J. Fröhliche). Stavebně byla tato část strakonického hradu v tomto období v jiných stavebních vztazích i vůči vlastnímu pohřebišti.

Bylo již konstatováno, že přesněji nevíme, za jakých okolností získali oblast jihozápadních Čech Bavorové. Počátky hradu klade starší a i převážná část současné literatury do 20. let 13. století. Tato skutečnost je ovlivněna počátky johanitů v jižních a jihozápadních Čechách. Jejich vzájemnými úzkými vazbami v katastru osídlení ve vztahu k založení hradu se již zabývalo několik badatelů (Mencl 1958; Hejna 1958; Valkony 2008; srov. též Kuthan 1977; Sommer 1997; Durdík 1999; Svoboda 2010).

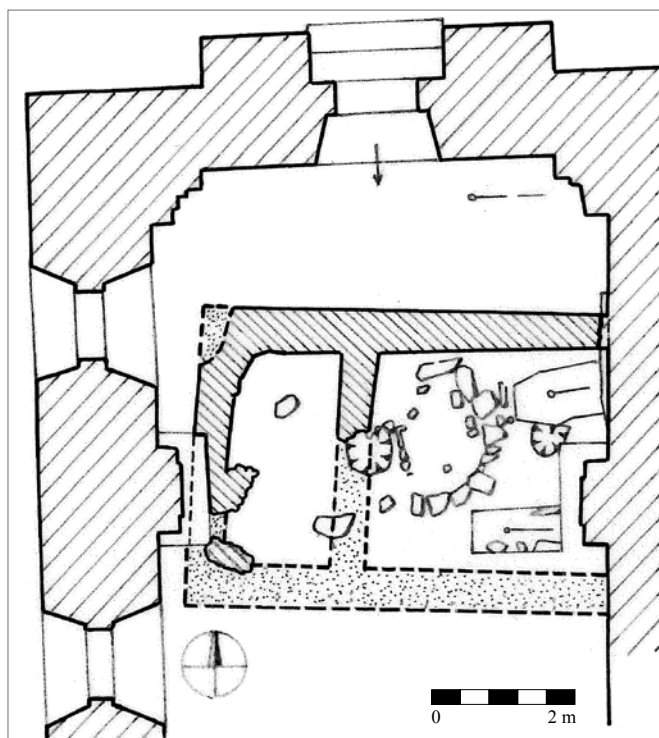
Počátky johanitů v českých zemích jsou z období po 2. křížové výpravě. Byli do našich zemí přivedeni za knížete a krále Vladislava II. (1140–1173) vyšehradským proboštem (1156–1178) a královským kancléřem Gervasiem a jeho notářem Martinem (mezi lety 1165–1169). Ze svého hlavního střediska kostela Panny Marie na Malé Straně v Praze se velmi rychle šířili po celé zemi, především do jižních a západních Čech. Získali například postupně Úterý u Stříbra (1183), Kadaň (1186), Manětín a v 90. letech okolí Varvažova u Smetanovy Lhoty u Mirovic. (K počátkům johanitů v českých zemích a k založení jejich ústředí a nejstarší komendy v Praze na Malé Straně nejnověji srov. Skopal 1993.) První jejich majetky se objevily v Čechách již

Obr. 2. Strakonice – hrad. Rané středověké pohřebiště. Podle Dubský 1949; Hejna 1975–1976; Fröhlich, 1985; Michálek 2008; Valkony 2008.

Abb. 2. Strakonice – Burg. Frühmittelalterliches Gräberfeld. Nach Dubský 1949; Hejna 1975–1976; Fröhlich, 1985; Michálek 2008; Valkony 2008.

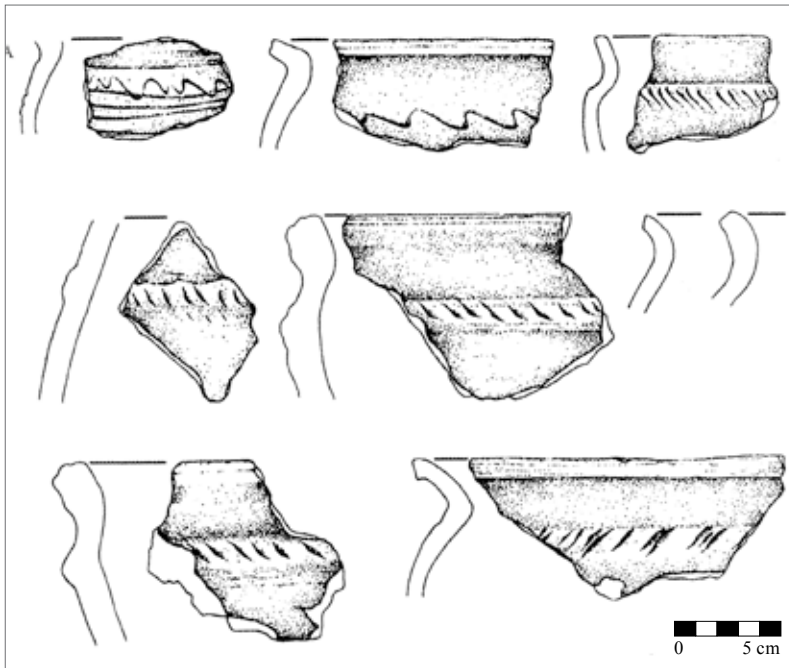
v 80. letech 12. století. Je to například Markel (Pomezí), jenž byl společně s Mnichem majetkem johanitské komendy v Mailberku, která již v roce 1175 vlastnila některé pozemky v jižních Čechách (Sedláček 1908; Šimák 1938; Profous 1957). Nelze opomenout velký komplex v Českém Dubu (okr. Liberec; Vlček–Sommer–Foltýn 1997, 204–206; pro Moravu srov. Mitáček 2010 – zde další literatura). Je třeba upozornit na farní dům v Pičíně u Příbrami, který ležel na poloviční cestě mezi dvěma nejvýznamnějšími českými řadovými komendami Strakonice a Prahou (Svoboda 2005, 8), sloužil jako stanice odpočinku. Nejstarší svěští držitelé hradu ve Strakonici byli příslušníci rodu Bavorů, jejichž původní sídla byla na Moravě. Patrně se již nepodaří detailně objasnit vzájemný vztah Bavorů z Moravy a Bavorů v Čechách. Rovněž není spolehlivě objasněna otázka jejich původu. Starší literatura se domnívala, že jsou dokonce původem až z Rakouska, uvažovalo se, že jméno Bavor je staročeského původu a znamená sílu (Lifka 1993, 42). Vlastní migrace Bavorů z Moravy do Čech probíhala patrně po celé 12. století a částečně ještě i ve 13. století.

Obr. 3. Strakonice – hrad. Půdorys a rekonstrukce kamenné sakrální stavby pod podlahou v severní části kapitulní síně (výzkum 1975–1976) z doby mezi léty 1169–1225. Podle Hejna 1981.

Abb. 3. Strakonice – Burg. Grundriss und Rekonstruktion des sakralen Steinbaus unter dem Fußboden im Nordteil des Kapitelsaales (Grabung 1975–1976) aus der Zeit zwischen 1169–1225. Nach Hejna 1981.

První zprávy o Bavorcích na Moravě jsou doloženy již před polovinou 12. století. K roku 1146 je jeden z nich jako svědek nalezen na listině při vrácení hradu Podiven olomouckému biskupství (CDB I, 163 č. 157). S rodem Bavorů se setkáváme především na jižní Moravě v Ivanovicích na Haně, kde máme doloženo k roku 1167, že Bavorové zde předávají své zboží johanitskému řádu (CDB I, 411–415 č. 399). V písemných pramenech se s nimi v Čechách setkáváme až roku 1211, kdy jeden z nich vystupuje jako svědek. Při předávání majetku johanitskému řádu v roce 1167 nelze v žádném případě opomenout výjimku, kterou stanovil Bavor. Daruje všechny osady, které vlastnil na Moravě, kromě jedné, kterou daroval svému vnukovi Dlugomilovi – „*et omnes villas quas habuit in Moravia praeter unam, quam dedit nepoti sua Dlugomilo*“. Je třeba upozornit, že se ještě ve 13. a 14. století na Moravě setkáváme s potomky Dlugomilovými. Vlastnili zde pozemkový majetek. Je možné je sledovat až do roku 1244. Patrně první zmínka, kterou by bylo možno spojit s Bavorcem ze Strakoníc (CDB II, 411–412 č. 375), je nejdříve až k roku 1220, kdy jeden z nich je uveden jako svědek na listině Přemysla Otakara I. (1197–1230). Listina je však falzem, což nemusí nutně znamenat, že by v zásadě nemusela obsahovat věcné údaje. V listině Václava I. (1230–1253) z roku 1235 je kromě Bavora ze Strakoníc uveden ještě Vyšemír z Blatné a jeho bratr Ivan, který mohl být v nějakém příbuzenském vztahu k Bavorům ze Strakoníc (CDB III/1, 124 č. 104). S erbem bavorovské střešy se setkáváme v sakristii děkanského kostela v Blatné, která je datována do poloviny 13. století. Jejich pevnější spojení, kromě donace Bořemily, s johanitským řádem v Čechách je doloženo teprve listinou z roku 1243, kdy Bavorové

Obr. 4. Strakonice – hrad. Keramika z hrobů a jejich okolí. Podle Valkony 2008.

Abb. 4. Strakonice – Burg. Keramik aus den Gräbern und ihrer Umgebung. Nach Valkony 2008.

na johanity převádějí část strakonického hradu s dalším zajištěním (CDB IV/1, 114–115 č. 35, 115–116). Zatím nejpodrobněji o Bavorech ze Strakonice pojednal A. Sedláček (Ottův slovník naučný 24, 1906, 189–190) a z novější doby především J. Kuthan (1972, 72–79) a B. Lifka ve svých *Dějínách Radomyšle* (1993), v nichž je obsažen rovněž jejich analytický rodokmen vytvořený na základě rozsáhlého studia písemných pramenů. Stáří osídlení hradu ve Strakoncích dokládá nejen nález raně středověkého mladohradištního pohřebiště s esovitými záušnicemi a také denáru Bořivoje II. z období jeho první vlády (1101–1107). Pohřebiště datované do 12. století bylo nejdříve zkoumáno B. Dubským (1880–1957) a později především při záchranném výzkumu J. Michálka (Dubský 1949, 675; Michálek 1987, 24; Fröhlich 1985, 319). Raně středověké pohřebiště na hradě ve Strakoncích má, stejně jako pohřebiště v Radomyšli sakrální stavbu na jihozápadní straně.

Od 60. let 12. století, podle B. Lifky (1993, 44) a některých dalších názorů, především J. Kuthana (1972, 78), teprve až od 90. let (až si do roku 1224) vládl ve Strakoncích praotec bavorské dynastie. Jeho syn, Bolemilin manžel, byl patrně prvním Bavorem, který byl už dědičně nazýván ze Strakonice. Jemu v roce 1225 potvrzuje král Přemysl I. na žádost jeho manželky donaci některých majetků v blízkém okolí Strakonice zdejšímu johanitskému špitálu. Celá řada těchto majetků je bezprostředně v okolí Radomyšle. Ve vlastní konfirmační listině Bavorův přídomek „ze Strakonice“ není uveden. Na tergu listiny je podle J. Šebánka patrně rukou z konce 13. století, podle K. Beránka dokonce až ze 14. století napsáno „*confirmatio Ottakarii alias Przemisl regies Bohemorum super aliqua bona ad Straconicz pertinencia*“. A. Sedláček (1895–1908, 312–313), autor *Místopisného slovníku království českého*, se domníval, že darování tohoto majetku bylo nezávislé na Bolemilinu manželovi a snad dokonce bylo částí jejího věna. Darování vzbudilo odpor jejich synů.

Poloha johanitského špitálu na ostrově Otavy vyhovovala více řádovým pravidlům než poloha na hradě, jak doložil archeologický a stavebně historický výzkum (Kašička 1996; Nechvátal 2009).

Václav Mencl, přední znalec raně středověké architektury, provedl stylový rozbor nejstarších církevních staveb v oblasti. Při pokusu o nový výklad listiny o svěcení kostela ke cti Panny Marie a svatého Petra a Pavla z 5. ledna 1179 v Albrechticích u Sušice došel k závěru, že kostel v Albrechticích má základní stavební tvarosloví zprostředkované Řeznem a v našem prostředí je zcela neobvyklé (Mencl 1958, 140).

Svěcení provedl salcburský arcibiskup Adalbert – Vojtěch, který byl třetím synem krále Vladislava II. (1140–1172, od r. 1158 král). Zda byla svěcená stavba kamenná nebo dřevěná, není v písemných pramenech vyjádřeno. (K tomu srov. archeologický výzkum M. Čechury, b. d.) Jedině komplexní archeologický výzkum může naznačit řešení této otázky. Mělo by to také vliv na datování vstupního portálu. Svěcení se měli účastnit „*frater hospitalis*“ Albert z Windbergu a jeho bratři Svojše, Petr a Jan se svými rodinami. Vladislav II. daroval 1142 albrechtický újezd premonstrátskému klášteru ve Windbergu, který ho vlastnil až do počátku 19. století, prakticky až do roku 1803. Stavba kostela v Albrechticích je jednoduší s kvadratickým kněžištěm a hranolovou věží. Podle V. Mencla je albrechtický vstupní portál velice blízký vstupnímu portálu do kapitulní síně sv. Jiří ve Strakonících, která je považována za nejstarší část hradu. Podobnost portálů a jejich tvarová blízkost ho vede k úvahám, zda nejde o jednoho kameníka, který svými schopnostmi zvládl tvrdý materiál, který měl k dispozici. V Albrechticích byl použit motiv oblounu a hruškovce, ve Strakonících půlkruhový záklenek. V. Mencl odvozuje portál v Albrechticích z Bavorska. Byl to již E. Bachmann, který považoval oba portály za práci jednoho mistra (Bachmann 1940, 266). To vše vede V. Mencla k úvaze, že Strakonice je nutno datovat do poslední třetiny 12. století (Mencl 1958, 133–146; Menclová 1972, 82–85). I když ve své době velmi odvážné tvrzení o dataci nebylo přijato odbornou komunitou, bylo nesporně inspirativní.

Nálezový horizont na pohřebišti v Radomyšli umožňuje datování sakrální stavby sv. Martina plně do 12. století. Mezi nálezy nebyla žádná skupina, která by umožňovala datování do doby starší nebo mladší, než je 12. století. Svým typem pravoúhlého závěru se řadí kostel sv. Martina v Radomyšli k nepříliš četné skupině sakrálních staveb, k níž přibyl v posledním období půdorys kostela sv. Petra a Pavla ve Starých Prachaticích zjištěný archeologickým výzkumem. Byl původně, stejně jako celé město majetkem vyšehradské kapituly (Starý 1978, 1–11, zde rozbor pramenů a literatura). Měl shodné patrocinium jako hlavní vyšehradský kostel. Kostel v Radomyšli měl se staroprachatickým příbuzné i šířkové rozměry, délkově je poněkud protáhlejší (Muk–Reichertová 1972, 218–226; srov. též Kuthan 1977, 234–235).

Kvadratické presbyterium bývalo dříve považováno za znak mladšího období. Tento problém rozvedl V. Mencl (1960, 40), který sledoval jeho historický vývoj především v sousedních oblastech. Zjišťuje, že tvar čtverhranných presbyterií k nám přicházel ze západní kulturní oblasti a doplňoval staré typy půlkruhových nebo protáhlých presbyterií, která uzavírala na východní straně čela chrámových lodí. Nový tvar přicházel z Burgundska přes švábské země, je ploše uzavřený a ve francouzské oblasti je charakteristický především pro architekturu cisterciáckých klášterů. Ve středních Francích, Švábsku a v okolí Řezna a dále k jihu v rakouském Podunají jsou podle V. Mencla čtverhranné chóry patrné již v období kolem poloviny 12. století. Jsou pro ně typické zvláště masivní až téměř tlusté zdi, což je vidět zejména v triumfálním oblouku. Lze u nich pozorovat burgundské valené nebo také křížové klenby. Na Slovensku jsou oba typy závěru datovatelné již do 11. století (Habovštiak 1971, 606). S pravoúhlým závěrem se setkáváme na Velké Moravě. Na hradišti v Míkulčicích mají tento typ závěru druhý a osmý kostel (Poulik 1975, 123, obr. 28). Rovněž má tento typ závěru velkomoravský kostel v Modré u Velehradu (Cibulka 1958).

Většina dosavadní literatury kladla vznik kostela v Radomyšli k závěru 12. století. Výše datování kostela byla ovlivněna stavebním působením huti Bavorů ze Strakonice, nebo byl kostel řazen dokonce do oblasti stavebního vlivu kláštera v Milevsku.

Dlouhodobý archeologický výzkum (v letech 1963–1968) v Radomyšli prokázal, že raně středověké mladohradištní pohřebiště je nutno datovat do průběhu 12. století. Kostel sv. Martina, který byl jeho nedílnou součástí, je třeba časově zařadit do poloviny 12. století (Nechvátal 1999).

Pohřebiště v Radomyšli svým charakterem a pohřebním ritem zařazujeme do početné skupiny vesnických řadových hřbitovů. Nebylo ohrazené, teprve ve druhé polovině 12. století k němu byl na jihozápadní straně přistavěn románský kostel sv. Martina. Pohřebiště mělo i svoji předkostelní fázi, jak ukazují některé defektní hroby s vampyristickými prvky. Vyvíjelo se ve své základní ose. Podle zjištění hustoty pohřbů, a to včetně pohřbů, které byly rozrušeny a poškozeny opakovaným pohřbíváním do týchž hrobových jam, mělo 1 100 až 1 200 hrobů. Nevíme, kdy došlo k postupné přeměně vesnického řadového pohřebiště na etážové, u něhož se předpokládá pohřbívání v uzavřeném prostoru u sakrální stavby. Na řadovém pohřebišti se mohlo pohřbívát ještě v době, kdy vzniklo etážové pohřebiště u sakrální stavby. Šlo nesporně o proces dlouhodobého charakteru. Podobných řadových vesnických hřbitovů byly v raně středověkém období desítky. Jejich přesný počet neznáme. Některé byly porušeny mladší zástavbou, některé nebyly dosud poznány.

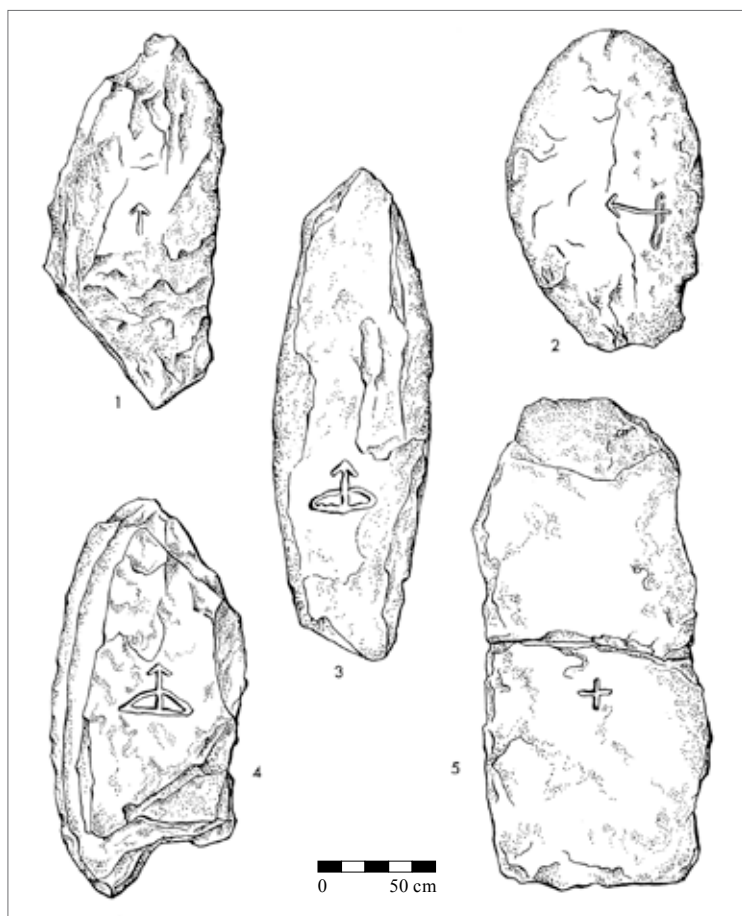
Denár Bořivoje II. na pohřebišti na hradě ve Strakonících je dokladem určité znalosti a tradice, jejíž rozsah neznáme. Byly používány mince soudobé s malým chronologickým rozptylem (Radoměřský 1955; Klápště 1999). Denár je integrální součástí nálezuové základny. Pohřebiště je možno datovat do 11. a 12. století dle esovitých záušnic středního průměru.

K donaci Bolemily (1225) johanitskému špitálu ve Strakonících je již bohatá literatura. Její revize prokázala, že je nadále nutno vycházet ze zjištění A. Č. Ludikara (1878, 253), historika maltéžského řádu a městského tajemníka ve Strakonících, který ve svých dějinách upozornil na nesprávné čtení listiny. Bylo to v době, jak bylo upozorněno, kdy byla k dispozici pouze stará edice Erbenových Regest a vydání Codexu bylo k dispozici až o několik desetiletí později. Naznačil, že trojí použití termínu „*villa*“ nemá logického smyslu, a že se jedná o písařskou chybu a má se správně číst „*et alius silvis*“. Názvy lesů včetně názvu Chlum jsou dochovány do dnešní doby. Jsou také doloženy na mapě 1. vojenského mapování a také na 2. mapování z poloviny 19. století (1836–1852). Rovněž nelze tvrdit, že Radomyšl byla prvním sídlem Bavorů ze Strakonice. Nejsou k tomuto tvrzení nejen archeologické, ale ani písemné prameny. Setrvávám v případě donace Bolemily na svém původním názoru. Nové určení donace do Pojizeří (Sajbt 2016, 93n) nepovažuji za šťastné.

Hranice a rozsah nejstaršího sídla Bavorů ze Strakonice nelze po celé řadě etap přesněji určit. Předpokládáme, že patrně nejstarší sídlo bylo blízko výstupu skalního hřbetu s určitým, snad i funkčním napojením románského kostelíka. Během archeologického výzkumu A. Hejny v roce 1975 byl nalezen malý orientovaný půdorys předbavorovské stavby. Stavba patrně kostelíkem nebyla. Této interpretaci brání především úzké základové zdivo, na pouhých ca 40–50 cm omezený vnitřní prostor. Stavba byla nalezena v severní části v kapitulní síni sv. Jiří, která je pokládána za nejstarší část hradu. Byly zde zjištěny dva sídlištní horizonty. První, starší sídlištní horizont zjištěný při archeologickém výzkumu A. Hejny v letech 1975–1976 tvořila zahloubená jáma, ohniště a sídlištní vrstva, kterou lze podle autora výzkumu datovat do období kolem roku 1200. Druhý, mladší horizont představovaly části obdélného objektu sakrálního původu s kamennou konstrukcí v orientaci západ–východ. Objekt je podle autora výzkumu předchůdcem vlastního založení johanitské komendy. A. Hejna ho zařadil do časového rozpětí 1169–1225.

V roce 1243 obdaroval Bavor I. ze Strakonice východní polovinou hradu (CDB IV/1, 114–115 č. 34, 115–116 č. 35; k listině srov. Hlaváček 1972) rytíře řádu sv. Jana Jeruzalémského. Podle listiny dává Bavor I. řádu „*kostel ve Strakonících a dům, s nadáním kromě domu zakladatelova*“. Nelze s jistotou rozhodnout, zda jmenovaný kostel byl panský a byl založen při stavbě hradu, nebo zda byl převzat stojící kostel starší (Kašička–Nechvátal 2014). Šlo patrně o stavbu menšího rozsahu, která neměla velikost kostela klášterního. Podle stavebně historického průzkumu a názoru D. Líbala bylo by pozůstatky darovaného „*domu*“ možno hledat ve zdivu západní části dnešní kostelní lodi, která zvláště v podkruchtí vykazuje nápadný zlom. Za dům „*zakladatelův*“ podle smlouvy z roku 1243 možno hledat v západní polovině jižní díl palácového křídla. Podle

Obr. 5. Strakonice – hrad. Náhrobní kameny se značkami na pohřebišti v Radomyšli. 1 – hrob č. 407, 2 – hrob č. 404, 3, 4 – z vybagrované zeminy ve střední části sektoru S-M, 5 – hrob č. 224. Kresba J. Steklá.

Abb. 5. Strakonice – Burg. Grabsteine mit Zeichen auf dem Gräberfeld in Radomyšl. 1 – Grab Nr. 407, 2 – Grab Nr. 404, 3, 4 – aus dem ausgebaggerten Erdreich im Mittelteil des Sektors S-M, 5 – Grab Nr. 224. Zeichnung J. Steklá.

jeho názoru připomíná půdorysné dispozice raně gotických domů pražského Havelského s nárožní věží o čtvercovém půdorysu.

Určitá část literatury (D. Líbal, S. Kotlárová) předpokládá, že skutečně nejstarší charakter kostela lze spatřovat u jeho velké věže se sruženými lomenými okénky (Heroutová–Líbal–Vilímková 1967; Kotlárová 2002a; 2004). Je nutno předpokládat další variantu, že darovaný kostel panský, ať již postavený Bavorem, nebo dokonce staršího původu, byl v období po roce 1243 použit jako první kněžiště kostela klášterního s přistavovanou širší lodí.

Podle A. Birnbaumové (1898–1967) není zcela vyloučeno, že hrad Střela ležící pouhé 2,5 km západně od Strakonice mohl být nejstarším původním sídlem Bavorů ze Strakonice. Jeho strategická poloha je na skalnatém návrší, nad dálkovou cestou podél Otavy mezi Strakonice a Práchní. Mezi první známé držitele patřil kolem roku 1242 Martin ze Střely. Podle ne zcela podložené pověsti byl synem Hroznaty ze Střely, který padl za krále Přemysla Otakara I. (1197–1230, od r. 1198 král) před Míšní. Sloužil na dvoře Bavorů ze Strakonice a účastnil se

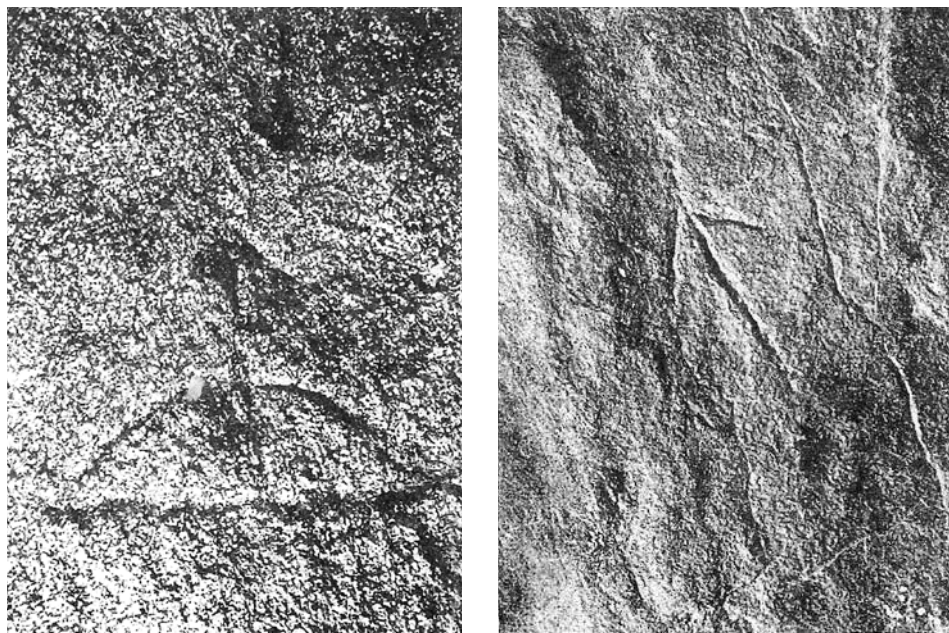

Obr. 6. Strakonice – hrad. Pohled z věže kostela sv. Martina v Radomyšli v červenci 1963 před zahájením výzkumu. Šipkou označena poloha náhrobků se značkami z vybagrované zeminy ve střední části sektoru S-M. Foto B. Nechvátal.
 Abb. 6. Strakonice – Burg. Blick vom Turm der St. Martinskirche in Radomyšl im Juli 1963 vor Grabungsbeginn. Der Pfeil kennzeichnet die Lage der mit Zeichen versehenen Grabsteine aus dem ausgebaggerten Erdreich im Mittelteil des Sektors S-M. Foto B. Nechvátal.

válečných výprav v jejich družině, měl ve znaku střelu. K roku 1262 se uvádí patrně jeho bratr Zdeněk ze Střely, který měl ve znaku oslí hlavu. Na lokalitě nebyl dosud proveden komplexní archeologický výzkum, takže se nelze k názoru A. Birnbaumové, že nejstarším sídlem Bavorů byl hrad Střela, vyjádřit.

Dnes již početná literatura k problematice hradu ve Strakonících přináší celou řadu zásadních zjištění k jeho vývoji a historickému významu. K poznání dějin hradu a johanitské komendy zatím nejvíce přispěl J. Kuthan (1972; 1977) svým komplexním přístupem z hlediska historického a stavebně historického. Z dalších je na prvním místě třeba uvést stavebně historické průzkumy SÚRPMO (Heroutová–Libal–Vilímková 1967), dosud z velké části ne zcela dostatečně využitě. Zde je třeba jmenovat archivní a historické práce S. Kotlárové (2002; 2002a; 2004). Z hlediska topografie a interpretace je nutno uvést práce a studie J. Varhanika (1995; 1996; 2014), včetně práce s J. Kynclem o dendrochronologii chórové věže (2007). Nelze opomenout cenné faktografické studie J. Z. Cvrčka (1915–2005; 1967; 1989; 2002). Z poslední doby jmenujme velké monografické zpracování problematiky Strakonicka od M. Svobody (2010).

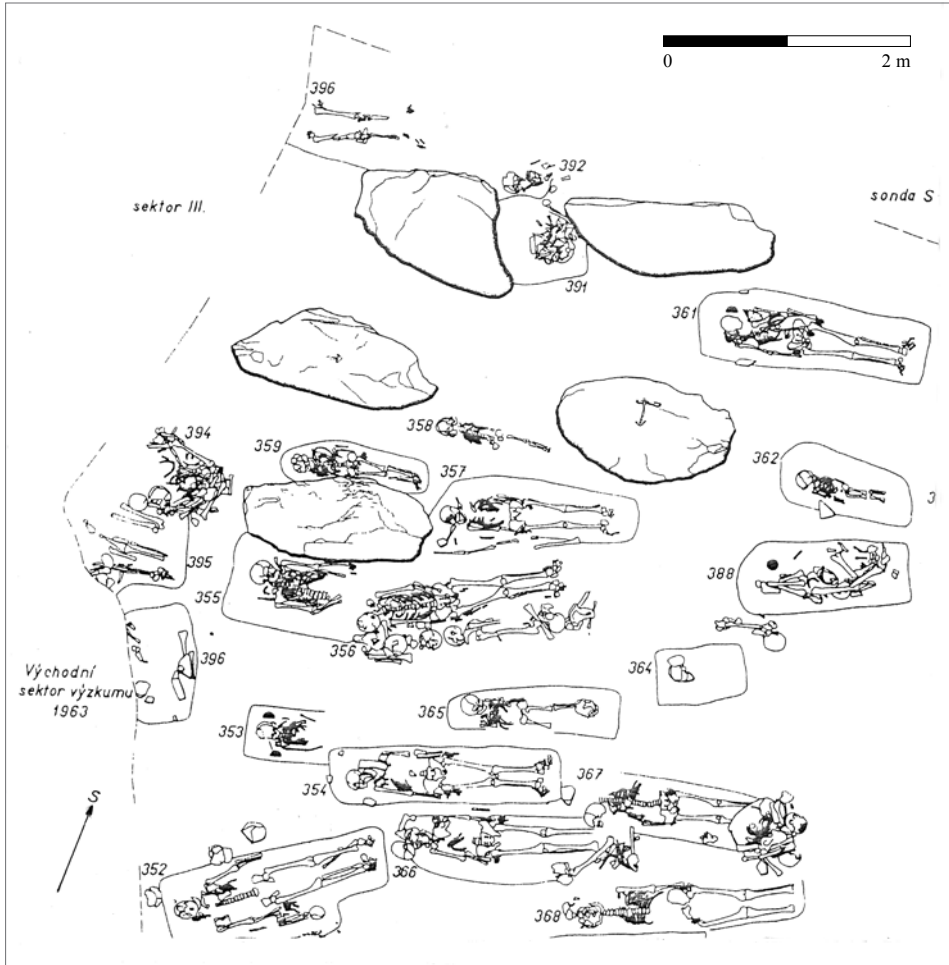
Zásadní materiál k poznání hradu přinesl nový archeologický výzkum, který objevil při výdlažbě velkého nádvoří východní křídlo palácového komplexu datované do 13. století (Archaia Jih, o. p. s. – J. Michálek a J. Valkony). Při chronologických závěrech je třeba upozornit, že zatím nebyly pro jihozápadní Čechy vypracovány keramické skupiny a horizonty (Valkony 2008, 350).

Obr. 7. Strakonice – hrad. Značky na náhrobních kamenech. 1 – z vybagrované zeminy v sektoru ve střední části sektoru S-M, 2 – hrob č. 407. Foto B. Nechvátal.

Abb. 7. Strakonice – Burg. Zeichen auf den Grabsteinen. 1 – aus dem ausgebaggerten Erdreich im Mittelteil des Sektors S-M, 2 – Grab Nr. 407. Foto B. Nechvátal.

Při řešení problematiky počátků hradu ve Strakonících mají svůj nezastupitelný význam náhrobky z pohřebiště v Radomyšli se značkami. Při archeologickém výzkumu bylo zjištěno 52 náhrobků, ať již při vlastním výzkumu v letech 1963–1968, nebo při záchranných akcích v dalších letech. Kromě obvykle vtesaného kříže menší velikosti se objevuje především střela, luk a šíp. Již v prvních letech archeologického výzkumu pohřebiště bylo uvažováno o jejich interpretaci (Nechvátal–Radoměřský 1964, 655n; Nechvátal 1965, 368n). Šlo o unikátní motivy s náhrobními deskami, které se do té doby nevyskytly. Výklad značek na náhrobcích ve smyslu heraldickém nelze zcela zamítnout. Při jejich interpretaci především u symbolu střely, luku a šípu je neobyčejně důležitá skutečnost bezprostřední příbuznosti tohoto motivu s erbem Bavorů ze Strakonice, prvých známých světských držitelů Strakonice (Novotný 1937, 443n; Šimák 1938, 1024; srov. zvláště Sedláček 1925, 33–35; Schwarzenberg 1941; Krejčíková–Krejčík 1987). Značky nejsou v přísném heraldickém pojetí, položeny na štítě, i když za štít by bylo možno považovat celou plochu náhrobní desky. Na tuto možnost výkladu mě upozornil prof. Dr. Z. Fiala, DrSc. (1922–1975). Musíme si uvědomit, že jsme na samém počátku heraldiky, kdy nelze předpokládat zcela vyvinuté heraldické pojetí a citění. Nejstarší znaková znamení jsou z let 1060–1180. Skutečně heraldické štíty se vyskytují až v letech 1220–1240. Teprve koncem 12. století je již vytvořen český královský znak a z první třetiny 13. století je bezpečně doložen nejstarší heraldický znak předchůdců Rožmberků pětিলistá růže na pečeti Vítků z Prčic. Skutečné interpretaci značek nalezených na náhrobcích v Radomyšli brání nedostatek písemných pramenů. Pro toto období existuje malý počet listin vzniklých z činnosti světských vydavatelů. Je to typické pro rané období české diplomatiky (Fiala 1953, 27n; o některých zachovaných listinách Bavorů ze Strakonice viz Šebánek–Dušková 1963, 128n; o pečeti Šebánek–Dušková 1956, 172). Nelze skutečně předpokládat, že by tento významný feudální rod Bavorů ze Strakonice pohřbíval

Obr. 8. Strakonice – hrad. Detail terénní situace v sektoru S-M, I. horizont.
 Abb. 8. Strakonice – Burg. Detail der Geländesituation in Sektor S-M, I. Horizont.

své příslušníky na řadovém vesnickém pohřebišti nedaleko svého hlavního sídla. S rodem Bavorů se setkáváme na jižní Moravě v Ivanovicích na Hané již v polovině 12. století (1146). Jsou zde doloženi v písemných pramenech, dále k roku 1167 (CDB I, 411–415 č. 399), kdy předávají část svého zboží johanitskému řádu, a v písemných pramenech se s nimi setkáváme až roku 1211, kdy jeden z nich vystupuje jako svědek (CDB II, 88 č. 80). Při interpretaci střely, luku a šípů u náhrobků na pohřebišti v Radomyšli nelze odmítnout jejich heraldický původ a jejich ztotožnění s prvními držiteli Radomyšle Bavorů ze Strakonice. Je třeba zvážit, zda v tomto případě nejde o pohřby služebníků nebo členů vesnického společenství nebo užší komunity, kteří byli vojenskou nebo správní službou vázáni k Bavorům. Na tuto určitou možnost bylo upozorněno při studiu náhrobků na Slovensku (Hanuliak 1980, 50–51). Náhrobky zde byly spojovány s příslušníky vyšších společenských vrstev. Není vyloučeno, že náhrobky se značkami patřily ministeriálům nebo členům bavorovské klientely (Žemlička 2002, 368). V současné dlouhodobé diskuzi o sociální struktuře přemyslovských Čech (Třeštík 1971, 537–567; Sulitková 1977, 9–21) je také dlouhodobě uvažováno o vzniku šlechty a poddanského obyvatelstva jako společenské

Obr. 9. Strakonice – hrad. Detail střely na náhrobku – hrob č. 407 v sektoru S-M. Foto B. Nechvátal.

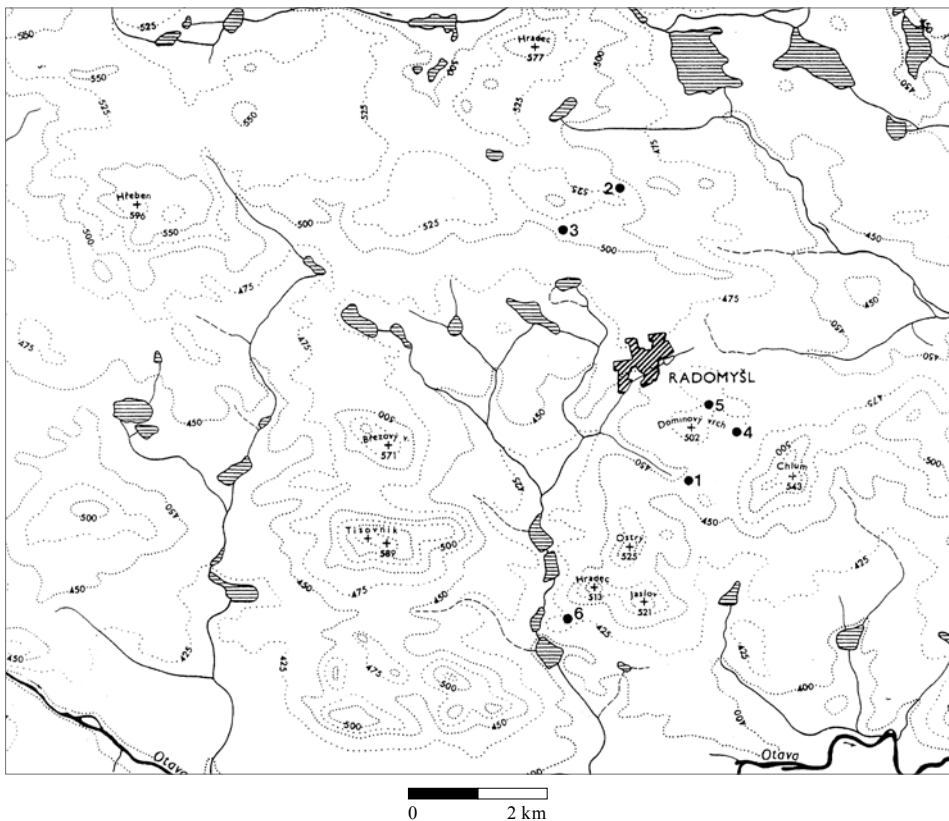
Abb. 9. Strakonice – Burg. Detail eines Pfeils auf einem Grabstein – Grab Nr. 407 in Sektor S-M. Foto B. Nechvátal.

třídy v českých zemích (Nový 1984, 213–240; Žemlička 1997, 140, 191, 201). Studium raně středověkých pohřebišť s kamennými náhrobními deskami v Radomyšli zastihuje vesnickou společnost ve shodě se studiem historiků jednotnou a je ji možno zařadit do společenské složky tzv. „servi“ (Nový 1984, 226). V druhé polovině 12. století byla nejpočetnější složkou obyvatelstva. Vznikla z původně diferencovaného a soustavně se diferencujícího sociálního podloží svobodných a nesvobodných obyvatel země. Poměrně jednotný charakter pohřebního ritu a současně i nálezového inventáře v hrobech nás k takovému závěru plně opravňuje. Není to jen důsledkem úplné christianizace, která odstranila z hrobů milodary předchozího období. Proces probíhal pomalu (Graus 1953, 215). Ve vesnickém prostředí se setkáváme s celou řadou přežitků, ale je profilem poměrně jednotného společenství vesnického obyvatelstva. Jeho sociální vývoj pokračuje v další fázi doby předhusitské v Čechách.

Provedení a zhotovení náhrobků a jejich doprava na pohřebiště vyžadovalo nejen určitý čas, ale také značné finanční náklady. Mohla si to dovolit pouze část populace, která se pohřebním ritem nelišila od ostatních zemřelých. Petrografický rozbor náhrobků provedený J. Marchartem (1999, 249–251) jednoznačně prokázal místní původ. U většiny náhrobních kamenů je výrazně patrné, dle zachovaného navětralého povrchu alespoň na polovině plochy, že byly získány vylámaním z povrchových skalních výchozů podle deskové odlučnosti nebo rozpojitelosti. Všechny horniny, které byly použity na náhrobcích, představují místní materiál. Převažuje porfyritický granodiorit červenského typu (52,9% všech analyzovaných vzorků). Nejbližší byl zjištěn na severním okraji Leskovic, asi 1 300 m severozápadně od kostela sv. Martina. Nejbvzdálenější materiál byl muskovit-biotitická žulorula, která byla na jižním úpatí vrchu Hradec nad Řepicí, 3,5 km vzdušnou čarou od Radomyšle na bývalém slovanském hradišti ze střední doby hradištní, u něhož není zcela vyloučen přesah do mladohradištního období.

Nelze uvést, že by se náhrobky vyskytovaly převážně v některé části pohřebiště. Byly jak na západní, tak i na východní straně, stejně jako na jižní. Z nálezů náhrobků je třeba upozornit na nález v severní části sondy S-M, 1. horizont (srov. obr. 7, výřez). Byl zde zjištěn náhrobek se střelou a v těsné blízkosti náhrobek s lukem a šípem. Z dalších nutno upozornit na náhrobky, které byly zjištěny ve střední části pohřebiště v druhotné poloze, vzniklé při bagrování (srov. obr. 5.3, 4, poloha označena šipkou). Při výzkumu a následně při záchranných akcích bylo nalezeno celkem 52 náhrobků. Jestliže odhadujeme, že pohřebiště mělo asi 1 000–1 200 pohřbených, bylo náhrobky kryto asi pouze 5–6% hrobů.

Důležité poznatky pro datování přinesla druhá poloha náhrobků se značkami (srov. obr. 5.3, 4). V jejich blízkosti byly nalezeny denáry z 12. století, které můžeme spojit, i když byly zjištěny v druhotné poloze, s tzv. obolem mrtvých. Nalezením „Cháronova poplatku“ jsou naše vědomosti o duchovním světě obyvatel Radomyšle bohatší. Bylo uvedeno, že pohřebiště převahou náleзовého materiálu je nutno datovat do 12. století. Dokladem správnosti tohoto chronologického závěru jsou také nálezy dvou českých přemyslovských denárů objevené v blízkosti druhého nálezu náhrobků se značkami. Byly objeveny na dvou vzdálených a zcela protilehlých stranách pohřebiště, na okraji severním pod hrobovým nápisem č. 279, téměř v úrovni zjištěného hrobu č. 328, a jižním (hrob č. 307). Obě mince byly raženy ve druhé čtvrtině 12. století. Jedná se o stříbrný denár knížete Soběslava I. (1125–1140) a měděný stříbrem plátovaný denár jeho nástupce Vladislava II. (1140–1173). Byl ražený asi roku 1142. Denár Soběslava I. je podle určení dr. P. Radoměského typu F XVI, 24 (Fiala 1895, tab. XVI, č. 24) a denár Vladislava II. typu F XVII, č. 4. Oba typy denárů se vyskytly jako hlavní složka v nálezu v Praze, Štěpánské ulici spolu se stříbrnými záušnicemi větších rozměrů (Radoměský 1960, 78). Nálezem ze Štěpánské ulice byl typ F XVII, č. 4, bezpečně datován k roku 1142. Depot je důležitým chronologickým záchytným bodem pro vývoj esovitých záušnic, neboť na něm bylo prokázáno, že průměr esovitých záušnic ve 40. letech 12. století neklesl pod 30 mm, ale značně ho přesahoval, a to až do velikosti 40 mm.

Obr. 10. Strakonice – hrad. Okolí Radomyšle podle tzv. donace Bolemily, manželky Bavora ze Strakonice, špitálu ve Strakonicih v roce 1225 – pomístní jména v listině CDB, 253–254 č. 270. Polohy míst: 1 – Hlum, 2 – Lazec, 3 – Brezina, 4 – Lucha, 5 – Ilsene, 6 – Corita.

Abb. 10. Strakonice – Burg. Die Umgebung von Radomyšl nach der sog. Schenkung von Bolemila, der Ehefrau von Bavor von Strakonice, an das Spital in Strakonice im Jahr 1225 – Ortsnamen in der Urkunde CDB, 253–254 Nr. 270. Lage der Orte: 1 – Hlum, 2 – Lazec, 3 – Brezina, 4 – Lucha, 5 – Ilsene, 6 – Corita.

Závěrem

Všechny tyto okolnosti nás vedou u náhrobků se značkami na raně středověkém pohřebišti v Radomyšli, které mají heraldický charakter, k závěru, že je nezbytné na základě ověřených faktů, jak po stránce archeologické, tak také písemných pramenů, datovat počátek výskytu Bavorů na Strakonicku nejspíše, a tím také počátky hradu ve Strakonících, do konce 12. století.

*

Hrad ve Strakonících má svého genia loci, není to pouze kulisa se svými středověkými věžemi, ale především symbióza založení a vzájemné dlouhodobé propojení světské a církevní moci, jediné po Pražském hradě. Jejich spojení s rodem Bavorů je trvalou konstantou. Podle tradované pověsti Bavor I. roku 1190 po návratu domů ze Svaté země ustanovil nový křížovnický konvent, k němuž se zavázal. V letech 1255–1272 zde sídlil generální převor johanitů. Později od roku 1626 velkopřevor. V době od roku 1402 vlastnili johanité celý hrad, když jej převor Jindřich odkoupil od Vikéře z Jenišovic, který byl dědicem Bavora IV. V době husitské revoluce sem přesídlil konvent od P. Marie pod řetězem na Malé Straně v Praze, který byl v té době vážně poškozen. Byla zde založena převorem Václavem z Michalovic (1434–1451) katolická jednota (8. února 1449), která byla namířena proti pozdějšímu českému králi Jiřímu z Poděbrad (1458–1471). Ve 30. letech 18. století se velkopřevor vrátil do Prahy. Za velkopřevora Jana z Rožmberka (1511–1532) byly provedeny poslední stavební práce, kdy byl stavební vývoj hradu dotvořen a uzavřen. Hrad vlastnili maltézští rytíři, nástupci johanitů, až do roku 1925, kdy byli nuceni hrad prodat z finančních důvodů, nedostávaly se jim prostředky na opravu pustnouceho hradu. Odprodali panství premiéru Rudolfovi Beranovi (1887–1954) z blízkých Pracejovic, jeho tchánovi Václavu Pilařovi a strakonickému staviteli Čěňku Prokopovi.

Všeobecně se uznává, že strakonický hrad závěrem středověku se svými šesti věžemi působil a dodnes působí velice monumentálně, a jeho prvotní funkce jako společného sídla církevní instituce a současně světské vrchnosti je vedle Pražského hradu příkladem zcela ojedinělým.

Za cenné připomínky jsem zavázán díky JUDr. Jiřímu Varhaníkovi a doc. PhDr. et Ing. Miroslavu Plačkoví.

Prameny a literatura

- BACHMANN, E., 1940: Zisterzienserportale in Südböhmen. Zeitschrift für Sudetendeutsche Geschichte 4. Brno – Wien – Leipzig.
- BIRNBAUMOVÁ, A., 1947: Město Strakonice. Praha.
– 1947: Strakonický hrad. Praha.
- BRAUN, V., 1968: Památky strakonického okresu. Strakonice.
- CDB I: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. (805–1197) (Friedrich, G., ed.). Praha 1904–1907.
- CDB II: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. (1198–1230) (Friedrich, G., ed.). Praha 1912.
- CDB IV/1: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV./1 (1241–1253) (Šebánek, J.–Dušková, S., edd.). Praha 1962.
- CDB V/1: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bomiae (1253–1266) (Šebánek, J.–Dušková, S., edd.). Praha 1981.
- CIBULKA, J., 1958: Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě. Praha.
- CVRČEK, J. Z., 1967: Strakonice. Osudy jihočeského města a jeho okolí. Strakonice.
– 1989: Strakonice. Město, lidé, osudy. Strakonice.
– 2002: Páni ze Strakonice erbu střely. In: Vlastivědný sborník Strakonice. 1 – kapitoly z historie, 41–48, 243. Strakonice.
- ČECHURA, M., b. d.: Archeologický výzkum kostela v Albrechticích u Sušice, poster v panelové diskuzi.
- DUBSKÝ, B., 1949: Pravěk jižních Čech. Blatná.

- DURDÍK, T.–ADÁMEK, J.–FRÖHLICH, J.–CHOTĚBOR, P., 1998: Vybrané středověké památky Prácheňska. Praha.
- DURDÍK, T., 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- DYK, J., 1922: Popis politického okresu Strakonického. Díl 1. Příroda a archeologie. Strakonice.
- FIALA, E., 1895: České denáry. Praha.
- FIALA, Z., 1953: K počátkům listin a panovnické kanceláře v Čechách – Les origines des chartesans Bohême, Historický sborník I, 27–45.
- FIBICH, O.–DURDÍK, T., 2011: Rytíři svatého Jana a jejich hrad ve Strakonících. Strakonice.
- FRÖHLICH, J., 1985: Nález denáru na pohřebišti ve Strakonících, Výběr XXII, č. 4, 319–320.
- GRAUS, F., 1953: Dějiny venkovského lidu v době předhusitské od 10. do první poloviny 13. století – L'histoire de la paysannerie en Bohême a l'époque préhusite. Praha.
- HABOVŠTIK, A., 1971: Archeologický výskum stredovekého obdobia na Slovensku – Archäologische Erforschung des mittelalterlichen Zeitabschnittes in der Slowakei, SlArch XIX, 603–617.
- HANULIAK, M., 1978: Problematika hrobů pod náhrobními kameňmi v 11.–14. storoch – Problematik der Gräber unter Grabsteinen in 11.–14. Jh. in der Slowakei, AH 3, 67–74.
- HLAVÁČEK, I., 1972: Český panovník a jižní Čechy v době předhusitské – Böhmischer Herrscher und Südböhmen in der vorhussitischen Zeit, JSH XII, 1–18.
- HEJNA, A., 1985: Archeologický výzkum v areálu hradu ve Strakonících, AVJČ 2, 75–93.
- HEROUTOVÁ, M.–LÍBAL, D.–VILÍMKOVÁ, M., 1967: Strakonický hrad. SHP, SÚRPMO.
- HZT 1986: Hrad, zámky a tvrze v Čechách na Moravě a ve Slezsku. 5 díl. Jižní Čechy (Tříska, K., ed.). Praha.
- KAŠIČKA, F., 1966: Kostel sv. Markéty v Strakonících – Kirche der hl. Margareta in Strakonice (Strakonitz), PRP 3, č. 2, 65–72.
- KAŠIČKA, F.–NECHVÁTAL, B., 1983: K počátkům středověké architektury v jihozápadních Čechách – Zu den Anfängen der mittelalterlichen Architektur in Südwestböhmen, Umění XXXI, 193–213.
- KLÁPŠTĚ, J., 1999: Příspěvek k archeologickému poznávání úlohy mince v přemyslovských Čechách, AR LI, 774–808.
- 2005: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.
- KOBLASA, P.–KOVÁŘ, D., 2003: Panská sídla jižních Čech. České Budějovice.
- KOTLÁROVÁ, S., 2002: Sedm set let působení maltézských rytířů v Strakonících. In: Strakonice. Vlastivědný sborník 1 – kapitoly z historie, 49–84. Strakonice.
- 2002a: Strakonický hrad – stavebně historický vývoj. In: Strakonice. Vlastivědný sborník 1 – kapitoly z historie, 139–147. Strakonice.
- 2004: Bavorové erbu střely. České Budějovice.
- KREJČIKOVÁ, J.–KREJČÍK, T., 1987: Základy sfragistiky, genealogie a heraldiky. Praha.
- KREMER, V. V., 1967: Přehled vnějších dějin strakonického hradu, Výběr IV, č. 3, 11–16; č. 4, 14–22.
- KRUMPHANZLOVÁ, Z., 1964: Zvláštnosti ritu na slovanských pohřebištích v Čechách – Merkwürdigkeiten in Ritus auf der slawischen Begräbnisstätten in Böhmen, Vznik a počátky Slovanů V, 177–215.
- 1966: Der Ritus der slawischen Skelettfriedhöfe der mittlern und jüngeren Burgwallzeit in Böhmen, PA LVI, 277–327.
- 1971: Počátky křesťanství v Čechách ve světle archeologických pramenů – Die Anfänge des Christentums in Böhmen in Lichte der archäologischen Quellen, PA LXIII, 406–456.
- 1974: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9–11. věku v Čechách – Die Chronologie des Inventars aus Dorffriedhöfen den 9.–11. Jh. in Böhmen, PA LXV, 34–110.
- KUTHAN, J., 1972: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. 1. vydání. České Budějovice.
- 1977: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. 2. vydání. České Budějovice.
- LIFKA, B., 1993: Radomyšl. Dějiny jihočeského městečka a jeho okolí. Z pozůstalosti vydal a obrazovou část doplnil resumé a doslov napsal B. Nechvátal. Radomyšl.
- LUDIKAR, A. Č., 1878: O řádu maltánském se zvláštním zřetelem na Čechy. Strakonice – Klatovy.
- MACHART, J., 1999: Původ náhrobních kamenů ze slovanského pohřebiště a zdiva kostela sv. Martina v Radomyšli u Strakonice. In: Nechvátal, B., Radomyšl. Raně středověké pohřebiště, 233–235. Praha.
- MENCL, V., 1958: Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách, ZPP 18, 133–146.
- 1960: Vývoj středověkého portálu v českých zemích, ZPP 20, 8–26, 112–153.
- MENCLOVÁ, D., 1972: České hrady I. Praha.
- MICHÁLEK, J., 2008: Praveké nálezy v areálu národní kulturní památky Strakonický hrad. Archeologický výzkum a nálezy v letech 1937–2006 – Vorgeschichtliche Befunde und Funde in den Jahren 1937–2006, AVJČ 21, 259–302.

- MICHÁLEK, J.–FRÖHLICH, J., 1979: Archeologické nemovité památky v okrese Strakonice. České Budějovice.
- 1988: Mladohradištní pohřebiště ve Strakonících, AVJČ 5, 95–108.
- MITÁČEK, J., 2010: Byla v Brtnici komenda řádu johanitů? In: Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám (Ungermaň, Š.–Přichystalová, R.–Šulc, M.–Krejsová, J., edd.), 608–617. Praha.
- NECHVÁTAL, B., 1965: Výzkum mladohradištního pohřebiště v Radomyšli v r. 1964 – Die Erforschung des jungburgwallzeitlichen Gräberfeld in Radomyšl in J. 1964, AR XVII, 368–392.
- 1994: Donace Bolemil, manželky Bavora ze Strakonice, a nejstarší zprávy o Radomyšli u Strakonice, Výběr XXXI, 77–86.
- 1999: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště – Das frühmittelalterliche Gräberfeld in Radomyšl. Praha.
- 2009: Archeologický výzkum kostela sv. Markéty ve Strakonících – Die Archäologische Untersuchung der Kirche St. Margarethe in Strakonice, AH 34, 775–792.
- NECHVÁTAL, B.–RADOMĚRSKÝ, P., 1964: Mladohradištní pohřebiště v Radomyšli u Strakonice – Das Gräberfeld in Radomyšl bei Strakonice, AR XVI, 655–685.
- NOVOTNÝ, V., 1937: České dějiny I/4. Rozmach české moci za Přemysla Otakara II. Praha.
- NOVÝ, R., 1984: Vznik poddanského obyvatelstva jako společenské třídy v českých zemích – Die Entstehung der Untertanenbevölkerung als eine Gesellschaftsklasse in tschechischen Ländern. In: Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století, 213–240. Praha.
- POULÍK, J., 1975: Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských – Mikulčice – Sitzung Feste der grossmährischen Fürsten. Praha.
- PROFOUS, A., 1951: Místní jména v Čechách III. Praha.
- RADOMĚRSKÝ, P., 1955: Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě (Příspěvek k datování kostrových hrobů mladší doby hradištní) – The Dead Obolus, by the Slavs of Bohemia et Moravia (Essay on the Dating the Young Slavonic Period's Skeleton Graves), SbNM IX A, 3–81.
- 1960: Stříbrný poklad z 12. století v Praze – Štěpánské ulici – Le trésor d'argent provenant du 12ème siècle et decouvert par Stěpánská à Prague, Numismatický sborník VI, 61–86, tab. IV–VI.
- SAJBT, J., 2016: Raná šlechta a její sídla na příkladech památek románské architektury západních Čech a Pojizeří. Rigorózní práce, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové.
- SEDLÁČEK, A., 1895–1908: Místopisný slovník Království českého. Praha.
- 1897: Hradý, zámky a tvrze v království českém. XI. Prácheňsko.
- 1925: Českomoravská heraldika II. Část zvláštní. Praha.
- 1926: Děje Prácheňského kraje. Pisek.
- SCHWARZENBERG, K., 1941: Heraldika. Praha.
- SKŘIVÁNEK, F., 1995: Rytíři svatého Jana Jeruzalémského. Praha.
- STARÝ, V., 1978: Počátky města Prachatic – Die Anfänge der Stadt Prachatic, JSH XLVII, 1–12.
- SULITKOVÁ, L., 1977: Nižší šlechta v českém státě a Uhrách na přelomu 13. století ve světle písemných pramenů – Der niedere Adel in tschechischen Staat und Ungarn am Umbruch des 13. Jahrhunderts im Lichteschriftliche Quellen, AH 2, 9–21.
- SVOBODA, M., 2010: Páni ze Strakonice. Vládci Prácheňska a dobrodinci johanitů. Praha.
- ŠEBÁNEK J.–DUŠKOVÁ, S., 1956: Česká listina doby přemyslovské 2. Listina nižších světských feudálů – Die Urkunde der niederen Leinfeudalen, Sborník archivních prací VI, č. 1, 136–211.
- 1963: Listina v českém státě doby Václava I. Rozpravy ČSAV 75, řada SV, sešit 10.
- ŠIMÁK, J. V., 1932: Příspěvky místopisné. Dar Bolemilin, ČSPSČ XL, 117–118.
- 1938: České dějiny I/5. Středověká kolonizace v zemích českých. Praha.
- TŘEŠTÍK, D., 1971: K sociální struktuře přemyslovských Čech. Kosmas o knížecím vlastnictví půdy a lidí – La structure sociale dans la Bohême des Premyslides (la possession princière de la terre des hommes d'après Kosmas), ČsČH 19, 537–567.
- VALKONY, J., 2008: Nová zjištění k vývoji ostrožny strakonického hradu ve středověku – Neue Feststellungen zur Entwicklung der Strakonice Burgsporn in Mittelalter, AVJČ 21, 303–316.
- VARHANÍK, J., 1995: Neznámý prostor strakonického hradu – Un bekannter Raum der Burg von Strakonice, PRP 2, č. 2, 77–84.
- 1996: Ještě ke stavební historii strakonického hradu – Nochmals zur Baugeschichte der Burg in Strakonice (Strakonitz), PRP 3, č. 1, 94–96.
- 2014: Trezory v hradní věži (K stavebním dějinám strakonického hradu) – Tresore in Burgturm (Zur Baugeschichte der Burg Strakonice). In: Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2013, 120–126. Plzeň.
- VARHANÍK, J.–KYNCL, J., 2007: Chórová věž na dřevěném roštu (K stavebním dějinám hradu ve Strakonících). In: Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2006, 25–32. Plzeň.

VLČEK, P.–SOMMER, P.–FOLTÝN, D., 1997: Encyklopedie českých klášterů. Praha.
 ŽEMLIČKA, J., 1997: Čechy v době knížecí (1034–1198). Praha.
 – 2002: Počátky Čech královských (1198–1253). Proměna státu a společnosti. Praha.

Zusammenfassung

Zu den Anfängen der Burg in Strakonice

Zum Gedenken an Václav Mencil (1903–1978)

Die bedeutende strategische Lage des Felssporns der Burg von Strakonice reizte schon in vorgeschichtlicher Zeit zu einer Besiedelung (Michálek 2008). Das auffällige Felsengebirge in dem relativ ebenen umliegenden Gelände führte im Mittelalter zum Bau einer kleinen Eigenkirche. Dahinter vermuten wir den Bau einer Herrenkurie mit ihrem Hinterland. Der eigentliche Friedhof hinter der Kirche reichte auch bis unter den heutigen Burgweg am ersten Vorhof. Die relativ einfache Ausstattung der Gräber ohne Beigaben deutet auf eine gewisse Aufsicht kirchlicher Macht hin. Bei einem der Gräber wurde ein Silberdenar von Bořivoj II. aus der Zeit seiner ersten Herrschaft (1101–1107) als Totenobolus entdeckt.

Die ältesten weltlichen Besitzer der Burg in Strakonice waren Angehörige der Adelsfamilie Bavor, deren ursprünglichen Residenzen sich in Mähren befanden, wo sie bereits vor Mitte des 12. Jahrhunderts belegt sind. Die eigentliche Migration der Familie Bavor von Mähren nach Böhmen erfolgte während des ganzen 12. Jahrhunderts. Im Jahr 1225 bestätigte Přemysl Ottokar I. der Familie Bavor die Schenkung einiger ihrer Besitzungen in der nahen Umgebung von Strakonice an das dortige Johanniterspital. Ihre festere Verbindung mit dem Johanniterorden in Böhmen hängt dann mit einer Urkunde aus dem Jahr 1243 zusammen, als Bavor I. von Strakonice diesen östlichen Teil von Burg Strakonice mit weiteren Sicherheiten übertragen hat (CDB IV/1, 114–115 Nr. 35, 115–116).

Zur Klärung der Frage der Anfänge von Burg Strakonice sind die Ergebnisse der archäologischen Grabung (1963–1968) auf dem frühmittelalterlichen Gräberfeld in Radomyšl (Nechvátal 1999) von unersetzlicher Bedeutung, vor allem dann die von der ganzen Fläche des Gräberfeldes stammenden 52 Grabsteine mit Zeichen. Von einer Gesamtanzahl von 1 000 bis 1 200 Gräbern waren 5–6% mit Grabsteinen bestückt. Die von J. Machart (1999, 249–251) durchgeführte petrographische Analyse hat eindeutig ihre lokale Herkunft nachgewiesen. Außer dem üblichen in Stein gehauenen Kreuz von kleinerer Größe tauchen besonders Pfeile und Bögen mit einem Pfeil auf. Es handelt sich um unikat Motive, die bis zu dieser Zeit auf Grabplatten nicht vorkamen. Eine Interpretation der Zeichen auf den Grabsteinen im heraldischen Sinne kann nicht ganz von der Hand gewiesen werden. Bei ihrer Interpretation, vor allem des Pfeiles, aber auch der Bögen mit Pfeil, ist die direkte Verwandtschaft dieses Motivs mit dem Wappen der Adelsfamilie Bavor aus Strakonice von Bedeutung. Die Zeichen wurden nicht im streng heraldischen Sinn in einen Schild gelegt, obwohl man die ganze Fläche des Grabsteins als Schild betrachten könnte. Die ältesten Wappenzeichen stammen aus den Jahren 1060–1180. Tatsächliche heraldische Schilde kommen erst in den Jahren 1220–1240 vor. Erst Ende des 12. Jahrhunderts wird das böhmische Königswappen geschaffen, und aus dem ersten Drittel des 13. Jahrhunderts ist das älteste heraldische Wappen der Ahnen der Familie Rosenberg sicher belegt, eine fünfblättrige Rose auf einem Siegel der Witikos von Purschitz (Prčice). Eine Interpretation ist aufgrund mangelnder schriftlicher Quellen nicht möglich. Man kann nicht annehmen, dass das bedeutende Adelsgeschlecht Bavor von Strakonice seine Angehörigen in den Reihengräbern eines Dorffriedhofs in der Nähe ihrer Hauptresidenz beisetzen würde. Es handelte sich um Beisetzungen von Bediensteten oder Mitgliedern der Dorfgemeinschaft, die durch den Militär- oder Verwaltungsdienst an die Familie Bavor gebunden waren, sie gehörten zu Ministerialen oder zu Vertretern der Klientel der Familie Bavor. Seitens der Historiker wurde lange Zeit die Entstehung des Adels und der

untertanen Bevölkerung als Klasse in Betracht gezogen. Eine Dorfgemeinschaft wird als einheitlich angesehen, und man kann sie der Gesellschaftsschicht der sog. „servi“ zuordnen. In der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts ist sie die zahlreichste Gesellschaftsschicht.

Ein weiterer Beitrag zur Datierung des Gräberfeldes sind Funde von Totenoboli in Sekundärlage in der Nähe von zwei mit Grabstein versehenen Gräbern. Es handelt sich um einen Silberdenar von Soběslav I. (1125–1140) und um einen silberplattierten Kupferdenar von dessen Nachfolger Vladislav II. (1140–1173).

Alle aufgeführten mit den mit Zeichen heraldischen Charakters versehenen Grabsteinen verbundenen Umstände bringen uns zu der Überzeugung, dass man aufgrund der Aussage der archäologischen und schriftlichen Quellen nicht umhin kann, den Anfang der Adelsfamilie Bavor von Strakonice und demnach auch die Anfänge der Burg in Strakonice spätestens an das Ende des 12. Jahrhunderts zu legen.

Für die wertvollen Anmerkungen bin ich Herrn JUDr. Jiří Varhaník und Herrn Doz. PhDr. et Ing. Miroslav Plaček zu Dank verpflichtet.

PhDr. Bořivoj **Nechvátal**, CSc., Archeologický ústav AV ČR Praha, v. v. i., výzkum Vyšehrad, Štulcova 4, 120 00 Praha, Česká republika, tel. 224 918 758, nechvatal@arup.cas.cz

K počátkům hradu ve Strakonících

Exkurz 1

Donace Bolemily, manželky Bavora ze Strakonice

Z textu donace (CDB II, 263–264 č. 270) „*villam suam Hlum cum tota silva et allii vilis, scilicet Lazec, Corita, Ilscene, Lucha. Brezina ad predictam villam pertinetibus, domui hospitalis arie Cruciferorum*“ lokalizoval A. Sedláček jmenovaných šest míst do severního Boleslavska. Následně potom F. Friedrich přijal jeho určení a ve vysvětlujících poznámkách k textu listiny (CDB II, 263–264 č. 270) upřesnil jejich názvy a lokalizoval je do okolí Mnichova Hradiště. Což udělal rovněž J. Kuthan (1972, 524). První vážné zpochybnění těchto lokalizací provedl J. V. Šimák, který naznačil, že Březina a Chlum jsou v Pojizeří na Mladoboleslavsku a patřily cisterciáckému klášteru v Hradišti nad Jizerou a jméno Lštění se v nejbližším okolí vůbec nenachází (Šimák 1907, 54). Dále J. V. Šimák prokázal, že jména Koryta, Lazec a Loukovec naznačují, že spíše patřily do jihozápadních Čech. Rovněž u jmen svědků, kteří byli duchovními, zjistil, že jejich jména pocházejí z oblasti mezi Kladruby, Teplou a Žatcem. Světští svědkové jsou z oblasti Lokatska, Plzeňska a Žatecka. V této oblasti leží jediná komenda johanitského řádu v Manětíně u Plzně. Dále J. V. Šimák vyhledal topografická místa v této oblasti a až na Lštění a podle jmen svědků upozornil, že tak rozsáhlý dar mohla realizovat pouze jediná dcera ze dvou význačných šlechtických rodů v blízkém okolí buď z Hroznatovců, ale především z Hraběšiců. Z nich jsou zde uváděni dva svědkové – Bohuslav a Kojata. Později se J. V. Šimák opětovně vrátil (1932, 117–118) k tomuto problému a usoudil, že donace Bolemily patří do oblasti Strakonice, kde darovala šest vesnic johanitskému špitálu. Byl to především VI. Šmilauer, který v roce 1960 ve svém základním díle *Osidlení Čech ve světle místních jmen* projevil určitou pochybnost (1960, 17) o původní lokalizaci J. V. Šimáka na Manětínsko. Rovněž upozornil na značnou vzdálenost u jednotlivých lokalit a přidržel se v podstatě původní lokalizace A. Sedláčka, i když přehlédl jeden z podstatných a hlavních argumentů J. V. Šimáka, že Chlum a Březina patřily cisterciáckému řádu. Byl to vlastně především městský tajemník ve Strakonících a historik maltézského řádu A. Č. Ludikar (1825–1892), který ve svých dějinách upozornil na nesprávné znění listiny (1878,

253) a přišel s myšlenkou o písařské chybě, kterou rozvinul B. Lifka ve svých *Dějínách Radomyšle*. A. Č. Ludíkar při svém studiu vycházel ještě ze staré edice Erbenových Regest, protože vydání Codexu bylo k dispozici až o několik desetiletí později. U nesprávného znění listiny – „*villam suam Hlum cum tuta silva et aliis villis scilicet Lazec, Corita, Ilcene, Lucha, Brezina ad predictam villam pertinentibus*“ – naznačil především, že trojí použití termínu „*villa*“ nedává logického smyslu a že jde ve skutečnosti o písařskou chybu, že se má správně číst „*et aliis silvis*“. Jako osvědčený znalec Strakonicka prokázal, že mimo názvu Chlum jsou zde i další názvy lesů, které existují do dnešní doby. Jak již konstatoval B. Lifka (1993, 46), donace Bolemily nebude tak velká, ale bude určitě v logickém souladu s místní topografií. Termín „*tota silva Hlum*“ lze chápat jako vlastní les u vsi a termín „*et aliis silvis*“ potom lesy v bezprostředním okolí. Podle studia místních jmen je známo, že přejímání názvu sídliště od lesa, kde sídliště vzniklo, nebo u něho již existovalo, je zcela běžným rysem ve starším období (Šmilauer 1960, 314). Na kartografickém vyjádření situace jsou patrné lokality od Radomyšle na jižní a severní straně (Nechvátal 1999, obr. 9 na s. 26). Rovněž bude vždy určitým problémem převod místních jmen do latinského jazyka a tím vznikne další problematika.

Toto dílo lze užívat v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

